

WYNIA'S WEEK

Alles wat er mis gaat komt door u. U moet zich beter gedragen

Door [Bina Ayar](#) - 7 september 2022
Geplaatst in [1984](#) - [Dwingeland](#)

Menselijk gedrag is een sta-in-de-weg naar de 'duurzame', digitale heilstaat. Gelukkig is daar iets op gevonden: gedragsbeïnvloeding. De overheid maakt gretig gebruik van toegepaste gedragsinzichten voor burgerbeïnvloeding, en ook de rest van de samenleving doet mee met het psychologiseren van politieke en maatschappelijke kwesties. Want of het nu gaat om klimaatissues, woningnood of problemen in de gezondheidszorg: alles ligt aan uw gedrag.

Utrecht aan Zee

De tijd van weggijken is voorbij, [schrijft](#) schrijver en filosoof Jurriën Hamer over de aanpak van de klimaatcrisis in dagblad *Trouw*. Volgens hem hebben we maar een paar jaar om te voorkomen dat Utrecht aan Zee een feit is. In de tussentijd raadt hij aan niet te vertrouwen op 'technologische' oplossingen, geen klimaatgrapjes te maken, niet naar grote bedrijven als Shell te wijzen of te denken dat Nederland te klein is om een verschil te maken.

Hij citeert daarbij journaliste Naomi Klein die lange tijd bang was om 'het beest in de bek te kijken' maar nu doordrongen is van de noodzaak van radicale verandering. Hij roept iedereen - grote spelers én de lezer - op om aan het werk te gaan om klimaatverandering te stoppen.

Leer rouwen om het klimaat

Hoe het individuele klimaathandelen er precies moet uitzien wordt niet uitgelegd in de column. Maar

Alles wat er mis gaat komt door u. U moet zich beter gedragen

het is niet moeilijk om daar een idee bij te vormen: je huis isoleren, minder vlees eten, de auto en het vliegtuig laten staan. Voor wie toch twijfelt hebben veel gemeenten tegenwoordig klimaatcoaches in dienst die in gesprekken met burgers onderzoeken hoe het eigen gedrag klimaatbestendiger kan. Dat gebeurt via inzichten uit de 'klimaatpsychologie'.

Een belangrijke pijler daarvan is dat doemscenario's averechts werken. Deelnemers moet daarom 'positief handelingsperspectief' worden geboden. Naast gedragsverandering voor 'de energietransitie' houden [klimaatpsychologen](#) zich bezig met de geestelijke gevolgen van klimaatverandering. Zoals leren rouwen om het klimaat.

Angst als gedragsdriver

De 'inzichten' uit de klimaatpsychologie sluiten aan op de principes van andere projecten voor gedragsverandering. De uitgangspunten en methoden daarvan zijn veelal variaties op één thema: de mens is een 'beperkt rationeel' of 'voorspelbaar irrationeel' wezen. Een kuddedier ook dat alleen via bescherming tegen verleidingen, het bespelen van emoties en 'sociale normstelling' de 'juiste keuzes' kan maken.

Bij de overheid is gedragsbeïnvloeding inmiddels gemeengoed geworden. Een 'rijksbreed' netwerk van gedragsexperts - het [Behavioral Insights Network Nederland](#) - ondersteunt sinds 2014 alle overheidsdepartementen bij het uitvoeren van gedragsprojecten. Niet alle projecten zijn even discutabel. Gedragsinzichten worden bijvoorbeeld gebruikt om ervoor te zorgen dat mensen op tijd overheidsformulieren invullen. Andere gedragsinterventies zijn schimmiger. Zo werd tijdens de coronacrisis angst ingezet als gedragsdriver en dienden sommige maatregelen vooral om gehoorzaamheid af te dwingen.

Hoe krijg je ouderen uit hun woning?

In de wereld van academische adviseurs waar de overheid op leunt is zo'n beetje elk probleem op te lossen met gedragsverandering. Om de woningnood het hoofd te bieden kan de overheid het beste 65-plussers stimuleren om hun gezinswoning te verruilen voor een kleinere ouderenwoning, schrijven wetenschappers van [Kenniscentrum Psychologie en Economisch Gedrag](#) van de Universiteit Leiden in een advies aan de overheid.

De belangrijkste reden om aan de *Rapportage: regie over volkshuisvesting* mee te werken was dat overheidsbeleid gebaat is bij inzichten uit de gedragswetenschappen, [verklaart](#) hoogleraar Economische Psychologie en haar toepassingen Wilco van Dijk. 'Nog te vaak wordt bij het vormgeven van beleid uitgegaan dat mensen weloverwogen beslissingen maken, terwijl dit niet altijd het geval is.' Naast het wegnemen van financiële en praktische bezwaren moet de overheid zich daarom richten op 'psychologische drempels' die voorkomen dat ouderen 'doorschuiven' naar kleinere ouderenwoningen. Een van de genoemde drempels is dat 90 procent van de 65-plussers tevreden is over de eigen woning en woonomgeving.

Alles wat er mis gaat komt door u. U moet zich beter gedragen

Verkasgesprek

Eén populaire methode voor gedragssturing is *EAST*, waarbij de letters staan voor *easy, attractive, social* en *timely*. Om ouderen tot verhuizen te bewegen is volgens de experts het pensioenmoment een goede aanleiding om het verkasgesprek te voeren. Soms komt een gunstige timing als een geschenk uit de hemel. Zo is het gastekort volgens een andere onderzoekster van hetzelfde Leidsekenniscentrum een goede gelegenheid om burgers te laten meewerken aan de grootschalige energietransitie: 'Een crisis als nu met de oorlog is heel dichtbij, dat voel je nú in je portemonnee. Mensen tonen dan bereidheid en flexibiliteit om te veranderen'.

Allerhande kwesties lenen zich voor gedragsinterventies. Binnen het programma 'Transities en Gedrag' van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) is [9,5 miljoen euro beschikbaar gesteld](#) voor 'interdisciplinair' gedragsonderzoek voor het versnellen van gewenste transitie. Gehonoreerde projecten richten zich onder meer op mobiliteit, eetgedrag, en 'duurzame geestelijke gezondheidszorg' waarin het aanpassingsvermogen van mensen wordt vergroot en ondersteund door 'compassievolle technologie'.

Verbod op reclame voor vlees

Vooraf voor 'gezondheid' kunnen gedragsinterventies voor sommigen niet ver genoeg gaan. De kruistocht tegen roken is uitgebreid naar andere leefgewoonten. Drankgebruik of fastfood worden in het Nationaal Preventieakkoord nu eveneens aangepakt met reclameverboden, accijns en leefstijlinterventies. De preventieaanpak wordt binnenkort verbreed voor mentale gezondheid; om problemen als gevoelens van somberheid of slaapproblemen 'aan te pakken en te voorkomen'.

Gedragsbeïnvloeding is een wereldwijde trend. Toch loopt Nederland hierin voorop. Volgens hoogleraar Obesitas Liesbeth van Rossum zijn 'wij het enige land dat én leefstijlinterventies vergoedt én werkt met gewichtsverlagende medicijnen én dat een preventieakkoord heeft. Als we in een nieuw akkoord nog harder inzetten, gaan we de goede kant op.' Als enige gemeente in de wereld heeft Haarlem nu ook [een verbod op reclame voor vleesproducten](#) in de buitenruimte, bedoeld om 'mensen niet te verleiden tot het maken van keuzes die slecht zijn voor het milieu'.

Korter douchen in de strijd tegen Russisch gas

Het geloof in gedragsverandering gaat hand in hand met dataïsme en digitale controle. Rabobankeconoom Barbara Baarsma [pleitte](#) zo voor een persoonlijk CO2-budget dat ook nog verhandelbaar is. Ook in andere dossiers wordt de inzet van digitale middelen voor gedragssturing niet geschuwd, denk alleen al aan de omstreden coronapas die als het aan de Raad van State ligt wordt opgenomen in een permanente coronawet.

Oplossingen buiten het maakbare gedragsmodel krijgen nauwelijks aandacht. Dat was zo in de coronacrisis. Vroege oproepen om voor goede ventilatie te zorgen werden weggehoord. Ook was het

Alles wat er mis gaat komt door u. U moet zich beter gedragen

lange tijd taboe om lage vitamine D-waarden te koppelen aan een ernstig verloop van covid. Tijdens de persconferenties ging het vaker over 'goed gedrag' dan over meer IC-capaciteit.

In andere 'crisissen' verschuift de focus eveneens naar gedrag. Zo riep het kabinet mensen op om korter te douchen in de strijd tegen Russisch gas. In dagelijkse discussies over dierenleed wordt het averechtse effect van klimaatoplossingen als windmolens of biomassa gemakkelijk weggewuifd met vermanende verwijzingen naar vleeseetgedrag of zuivelgebruik.

Strijdig met individuele vrijheid

Vooraf in een klimaat waarin alternatieve oplossingen en discussies over aannames achter transitie taboe zijn, is debat gewenst. De glijdende schaal van grootschalige inzet van gedrag als wapen roept vragen op over de ethische grenzen van gedragssturing. Zeker nu grote partijen als de overheid en het bedrijfsleven mede dankzij geavanceerde technologie dwingerder kunnen sturen.

Maakbaar gedrag als middel voor transitie botst met menselijke waardigheid. En met individuele vrijheid en verantwoordelijkheid. Tenzij vrijheid niet meer is dan precies hetzelfde zijn als alle anderen.

Wynia's Week zorgt 104 keer per jaar voor broodnodige, onafhankelijke berichtgeving. De donateurs maken dat mogelijk. [Doet u mee?](#) Hartelijk dank!